

OPONENTSKÝ POSUDEK

Marek Zemánek, 2017, *Buddhist Rituals of Death in Contemporary Korea*. PhD Thesis, Department of Philosophy and Religious Studies, Faculty of Arts, Charles University, 186pp.

Před vlastním posudkem podotýkám, že jsem odborníkem na oblast Tibetu. V minulosti jsem se zabýval tibetskými pohřebními obřady a představami o zásvětí, které jsou v případě Tibetu ovlivněné jak textovou tradicí buddhistické Číny, tak zejména Indie. Nejsem koreanistou a nemohu tedy spolehlivě posoudit hojné překlady z korejštiny, ani správnost analýzy korejského kontextu rituálů popisovaných v této disertační práci. V tomto ohledu se bude třeba spolehnout na posudek oponentky-koreanistky.

Disertační práce se zaměřuje na současné buddhistické pohřební obřady v Jižní Koreji. Marek Zemánek je zprostředkovává na jedné straně skrze překlady používaných rituálních textů, které opatřuje komentářem věnujícím se některým aspektům dané pasáže textů, a na druhé straně i popisem performativní strany rituálu založeném na vlastním pozorování. V tomto smyslu se práce zdá být novátorskou a velmi užitečnou. Předpokládá dobrou znalost textové tradice i schopnost vhodného zasazení informací vzešlých z pozorování pohřebních obřadů. Pozorování neprobíhala jen na jediném místě, ale pro možnost zobecnění hned v několika různých lokalitách. Pohřební obřady jsou přitom velmi intimní záležitost a jejich pozorování zpravidla přináší obtíže praktického rázu. Dané téma je zajímavé i z jiného hlediska. Zatímco doktrinální literatura má tendenci zdůrazňovat ideologii náboženských elit, v rovině rituálu se může častěji projevit daleko zemitější porozumění charakterizující lépe náboženské potřeby širší skupiny následovníků dané náboženské tradice.

Práce je uvedena (str. 2-12) odkazem na teoretický rámec, který tvoří klasické práce Arnolda van Gennepa, Victora Turnera, atp. Jádrem disertace sice není teoretická diskuse (přes její přítomnost v některých pasážích), nicméně ukotvení práce v existujících teoretických pracích věnovaných rituálům je zcela na místě. Vychází z nich mj. i používaná terminologie. Úvod dále tvoří představení základních primárních i sekundárních pramenů, přiblížení vlastního terénního výzkumu a současného stavu poznání. Z něj vyplývá, že v západním prostředí nebyla dosud současným korejským buddhistickým pohřebním obřadům věnovaná větší pozornost. Z tohoto hlediska je tedy práce novátorská. Nicméně v korejštině byla vydaná rozsáhlá monografie na dané téma autorky Ku Mirae z roku 2009 (v překladu *Korean's death and the forty-ninth-day ritual ceremony*). Považoval bych za více než žádoucí zmínit rozdíly v jejím přístupu a východisky i výsledky předkládané práce. Je velmi zarážející, že se kromě úvodní části věnované existující literatuře na žádném jiném místě tato práce necituje. Čtenář by očekával, že se při diskuzi konkrétních rituálů bude autor k takovéto práci vztahovat, potvrzovat její zjištění, upřesňovat je či reinterpretovat. Toto neobvyklé a podivné mlčení o rozsáhlé práci na podobné téma je třeba vysvětlit.

Práce pokračuje kapitolou Prvky rituálu (The Ritual Constituents, str. 13-40), která ve svých úvodních částech představuje metodologické uchopení rituálu autorem. Rituál je vskutku tak komplexním jevem, že lze jen uvítat tuto část nabízející zpřehlednění jeho popisu. Autor nabízí náhled na rituál podél dvou os. Zatímco horizontální osa sleduje jednotlivé části rituálu v časové posloupnosti a po sobě následujících sekvencích rituálních textů, vertikální osa se vztahuje k bohatému kontextu ve formě vzývaných božstev, prostoru, rituálním nádobám, doprovodné hudbě a tanci, atp. V rámci horizontální osy pak Marek Zemánek nabízí členění slavnosti (ceremony) do tzv. „modulů“, které tvoří přehlednou strukturu na několika úrovních. „Slavnost“ je tvořena moduly „rituální posloupnosti“ jednotlivých ucelených rituálů. Ty jsou dále tvořené moduly „ritu“, který je posléze utvářený jednotlivými verši, frázemi, atp. Tyto pasáže by mohly vzbuzovat dojem, že se do domény rituálu vnáší jakýsi technicistní náhled. Ale moje vlastní zkušenost s buddhistickými rituály potvrzuje, že takovýto náhled není vůbec lichý. Buddhistické rituály jsou předmětem možného zkracování a prodlužování, nahrazování jednotlivých částí jinými. Tato komplexní rituální nauka *per se* vskutku pracuje s určitými celky rituálu jako samostatnými jednotkami, ze kterých lze za určených podmínek tvořivě vystavět rituál. Tyto pasáže disertace lze také ocenit jako odůvodněnou snahu vnést do popisu rituálu jasnost a přehlednost, která vyplývá z průběhu daných rituálů samotných. Další část této kapitoly představuje v delších diskurzích náhledy na zemřelé. V ní se kombinují historizující náhledy založené na literatuře a vlastní data z terénního výzkumu. Pasáže věnované mrtvole a aktérům rituálu jsou vhodným úvodem do kontextu vlastní práce.

Třetí kapitola práce (str. 41-67) představuje rituály doprovázející smrt člověka v celkovějším náhledu. Její základní členění na rituály prováděné během umírání, bezprostředně po smrti, pohřební rituály, a nakonec na vzpomínkové rituály a rituály spojené s vedením „ducha“ zemřelého je zcela namístě. Přes relativně zdařilé nastínění celku rituálů spojených se smrtí bych autorovi doporučoval přehlednější strukturu. Popis některých částí rituálů si vystačí téměř jen s překladem rituálního textu, jiné zacházejí do historického exkurzu atp. Této kapitole (a ostatně i následující) by prospělo jasné rozlišení průběhu rituálu, vlastních pozorování, historického náhledu a uvedení do kontextu. Větší jasnost by např. mohlo přinést členění do obecného úvodu, stručného představení celého komplexu rituálů, jejich následného podrobnějšího představení, historického exkurzu a vlastního pozorování v terénu.

Se čtvrtou kapitolou (68-168) představující některé z rituálů „vedení ducha zemřelého“, tedy čtvrté části rituálů zmíněných v předchozí kapitole, se dostáváme k vrcholu vlastní disertace. Není patrně potřeba podrobněji tuto spletitou a rozsáhlou část představovat. V této části jsou uvedené jednotlivé kroky daných rituálů dělených na: (1) Péče o nosítka (68-103), (2) Setkání s „duchem zemřelého“ (104-116), (3) Vzkaz „duchu zemřelého“ (116-140) a nakonec (4) Omytí „ducha zemřelého“ (140-168). Tato kapitola postupuje zpravidla od obecnějšího uvedení k jednotlivým částem rituálu přes překlad rituálního textu. Ten je následně komentovaný a v samostatné podkapitole se objeví i poznámky k performativní stránce dané části rituálu na základě vlastních pozorování autora. Je zřejmé, že za touto kapitolou je spousta práce spojené s analýzou textu, snahou porozumění kontextu a cennými vlastními pozorováními v terénu. Ocenit lze i věrohodně a

dobře znějící překlady veršů rituálních textů. Toto jádro disertace prozrazuje schopnost autora získávat data v terénu a dobře je kombinovat se znalostmi ze sekundární literatury a primárních textů. Této části práce si velmi vážím zejména jako cenného příspěvku ke znalosti pohřebních obřadů v asijském prostoru.

Přes veškerá ocenění bych si dovolil několik poznámek k možnému zprůhlednění této části. Ke své újmě se zdá být poněkud nepřehlednou a příliš spleťtí členěnou. Čtenáři by zcela jistě pomohl jakýsi přehledný úvod představující jednotlivé části této kapitoly ve svém celku. Nabízelo by se grafické zobrazení jednotlivých částí a jejich místa v celku. Je škoda, že nebylo využito přehledného členění do tzv. „modulů“ představených názorně graficky na str. 14. Za úvahu by stálo také nejprve představit překlady jednotlivých částí rituálního textu a popisu performativních prvků a teprve poté soustředit komentáře do několika ucelenějších kapitol. Komentáře se v současné podobě věnují velmi různorodým záležitostem. V některých komentářích se zmiňuje původ dané části rituálního textu, ale v jiných naprosto chybí. Někde nalezneme historický exkurz, ale u mnoha částí rituálu ho opět nenajdeme. Komentář by se snad dal rozdělit částečně do poznámek pod čarou připojených k překládanému textu a ucelených kapitol věnovaných např. božstvům zmiňovaným v textech, historickému pozadí, interpretaci celku těchto rituálů, atp.

Za jistý nedostatek této práce také považuji skutečnost, že se ve své hlavní čtvrté kapitole věnuje jen části rituálů „vedení ‚ducha zemřelého‘“. Autor to sice odůvodňuje tím, že jsou představené části, které jeho informátoři považují za stěžejní. Pro čtenáře je však práce poněkud zmatečná. Obecněji jsou tyto rituály „vedení ‚ducha zemřelého‘“ velmi stručně představené jako poslední skupina rituálů souvisejících se smrtí (str. 63-67), která sestává v případě závěrečných rituálů po 49 dnech z osmi částí. Čtenář je po tomto krátkém uvedení vržen do detailů jednotlivých částí a po 100 stranách se náhle zarazí, neboť podrobný popis končí rituály „omytí“, tj. třetí z osmi částí. To však zjistí až při překvapeném hledání vysvětlení, které se nabídne až při pohledu zpět na str. 66-67. Byť následující části (4.-6.) sestávají z obětování různým bytostem (kde lze očekávat ne zcela překvapivé seznamy různých bytostí), závěrečné rituály „odeslání ‚ducha zemřelého‘“ a „slavnosti spálení“ (7. a 8.) se zdají být velmi důležitými. Čtenář tak zůstává s pocitem nedokončeného a neuzavřeného příběhu. Rozumím tomu, že jednotlivé části („sekvence rituálu“) se dají kombinovat pro potřeby různých slavností po jednotlivých sedmi dnech, pro vzpomínkové rituály, atp. Rituál odesílající „ducha zemřelého“ se tak týká jen opravdu závěrečného rituálu. Zdá se mi však být nesmírně důležitý pro celkový náhled a jeho absence v disertační práci je určitě na škodu.

V závěru (str. 169-175) se práce věnuje charakteristické nejasnosti ohledně místa, do kterého má být „duch zemřelého“ vyprovázen. Pro tuto analýzu by jistě bylo vhodné představit čtenáři vynechané závěrečné části rituálu (viz zmínka výše). Zdařilé jsou poznámky o „harmonizaci“ s prostředím obklopujícím korejský buddhismus a na místě jsou i návrhy dalšího výzkumu.

Práce je psaná slušnou angličtinou a drobné překlepy či opominutí nejsou četná. Od str. 73 chybí popisky k jinak velmi ilustrativním fotografiím a u existujících popisků by bylo vhodné zmínit lokalitu a datum. U přepisu manter bych uvítal snahu přepsat je v originálním sanskrtu

(byť by s tím musel pomoci sanskrtista a stálo by to dost úsilí). V závěru práce nejsou odděleny komentáře od veršů (str. 155 a dále) v samostatných podkapitolách tak, jak je tomu v předchozích částech.

Práce zmiňuje na mnoha místech důležitou roli pradžňápáramitové literatury pro pohřební obřady a jistě by toto téma stálo za nějaké důkladnější okomentování. Obdobně by snad byl velmi zajímavý rituál „omytí“ velmi vhodným adeptem na nějakou detailnější analýzu týkající se rituální čistoty (byť se v práci kratší analýza objevuje, nuance odhalující pozadí indické a korejské terminologie by byly možná zajímavé, stejně jako obecnější srovnání s dalšími „rituály omytí“). Je však zřejmé, že primárním cílem práce bylo zprostředkování současné tradice části pohřebních obřadů v Koreji a analýzy jejich částí jsou chápány jen jako zasazení do nejrůznějších kontextů.

Při celkovém hodnocení práce je zřejmé, že přes jistou nedokončenost stojí za touto disertační prací množství úsilí. Prokazuje autorovy schopnosti teoreticky ukotvit dané téma a kombinovat různé dovednosti spojené s analýzou rituálních textů a získávání informací z terénu, což nebývá běžné. Přes různé výtky (které chápu především jako podněty pro případnou knižní publikaci) je zřejmé, že práce přináší nové poznatky. Práce splňuje nároky kladené na disertační práci. Předloženou disertační práci předběžně klasifikuji jako **prospěl**.

V Praze 8. 5. 2017

Doc. Daniel Berounský, Ph.D.

Ústav jižní a centrální Asie

FF UK